

महाराष्ट्र राज्य फलोत्पादन आणि औषधी वनस्पती मंडळ

केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय औषधी वनस्पती अभियान

केंद्र शासनाच्या आयुष विभागाने ११ व्या पंचवार्षिक योजनेत **केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय औषधी वनस्पती अभियान** ही योजना राबविण्यास नव्याने मंजुरी दिलेली आहे. सदरची योजना महाराष्ट्र राज्यात समूह तत्वावर राबविण्यात येणार आहे. महाराष्ट्र राज्य फलोत्पादन आणि औषधी वनस्पती मंडळाने राज्यातील कृषी हवामान विभागानुसार व बाजारपेठ मागणीचा विचार करून एकूण ८० औषधी वनस्पती प्रजाती निश्चित केलेल्या आहेत. त्यापैकी महत्वाच्या प्रजाती - **आवळा, अशोक, अश्वगंधा, बेल, भूमी-अमलाकी, ब्राम्ही, चंदन, चिराईत, गुडमार, गुग्गुळ, इसबगोल, कलिहारी, काळमेघ, कोकम, कुटकी, मुलेठी, सफेद मुसळी, पथ्थर-चूर (कोलीयस), पिंपळी, सर्पगंधा, सेन्ना, शतावरी, तुळस, वावडिंग इ.**

राष्ट्रीय औषधी वनस्पती अभियान अंतर्गत अर्थसहाय्याच्या विविध घटक योजना :

अ. क्र.	बाब	मापदंड	देय अनुदान
१)	लागवड साहित्य तयार करणे		
	अ) सार्वजनिक क्षेत्र		
	१) आदर्श रोपवाटिका (मोठी) - ४ हेक्टर	रु. २० लक्ष	कमाल रु. २० लक्ष
	२) आदर्श रोपवाटिका (लहान) - १ हेक्टर	रु. ४ लक्ष	कमाल रु. ४ लक्ष
	ब) खाजगी क्षेत्र		
	१) आदर्श रोपवाटिका (मोठी) - ४ हेक्टर	रु. २० लक्ष	प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के कमाल रु. १० लक्ष
	२) आदर्श रोपवाटिका (लहान) - १ हेक्टर	रु. ४ लक्ष	प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के कमाल रु. २ लक्ष
२)	औषधी वनस्पतीची लागवड		
	१) नष्टप्राय होण्याचा धोका असलेल्या व आयुष उद्योगाकडून मोठ्या प्रमाणात मागणी असलेल्या औषधी वनस्पती प्रजाती		प्रति हेक्टरी लागवड खर्चाच्या ७५ टक्के
	२) नष्टप्राय होण्याच्या मार्गावर व ज्यांचा पुरवठ्याचा स्रोत खालावत आहे अशा औषधी वनस्पती प्रजाती	-	प्रति हेक्टरी लागवड खर्चाच्या ५० टक्के
	३) आयुष उद्योगाकडून व निर्यातीसाठी मागणी असलेल्या औषधी वनस्पती प्रजाती	-	प्रति हेक्टरी लागवड खर्चाच्या २० टक्के
३)	काढणीतोर व्यवस्थापन		
	१) वाळवणी गृह	रु. ५ लक्ष	स्वयंसहायता गट/सहकारी संस्था/सार्वजनिक संस्था यांच्यासाठी १०० टक्के अर्थसहाय्य खाजगी क्षेत्रासाठी ५० टक्के अर्थसहाय्य

	२) साठवणूक गृह	रु. ५ लक्ष	स्वयंसहायता गट/सहकारी संस्था/सार्वजनिक संस्था यांच्यासाठी १०० टक्के अर्थसहाय्य. खाजगी क्षेत्रासाठी ५० टक्के अर्थसहाय्य.
४)	प्रक्रिया व मूल्यवर्धन		
	१) प्रक्रिया केंद्र	रु. २०० लक्ष	प्रकल्प खर्चाच्या २५ टक्के कमाल रु. ५० लक्ष
	२) तपासणी प्रयोगशाळेची स्थापना करणे	रु. १०० लक्ष	प्रकल्प खर्चाच्या ३० टक्के कमाल रु. ३० लक्ष
	३) पणन प्रोत्साहन (Market Promotion)	रु. १० लक्ष	प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के
	४) पणन अभ्यास (Market intelligence)	प्रकल्प आधारित	प्रकल्प आधारित
	५) करार पद्धतीच्या शेतीस चालना	प्रकल्प आधारित	प्रकल्प आधारित
	६) पणन सुविधा (Marketing infrastrucure)	ग्रामीण मंडीसाठी (बाजार) - रु. १० लक्ष राज्य/ जिल्हा पातळीवरील मंडीसाठी - रु. २०० लक्ष	प्रकल्प आधारित, सार्वजनिक क्षेत्र/स्वयंसहाय्यता गट/सहकारी संस्थासाठी १०० टक्के अर्थसहाय्य
	७) तपासणी फी/प्रतिपूर्ती (Reimbursement)	तपासणी फी च्या ५० टक्के कमाल रु. ५,०००/-	
	८) सेंद्रीय/आदर्श पिक पद्धती (गॅप) प्रमाणित करणे	रु. ५ लक्ष प्रति ५० हेक्टर समूहासाठी	राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान प्रमाणे
	९) पिक विमा	अधिशुल्क (Premium) चे ५० टक्के	

१) लागवड साहित्य तयार करणे

अ) सार्वजनिक क्षेत्र :

सार्वजनिक क्षेत्रातील शासकीय फळ रोपवाटीका, कृषि विद्यापीठे, राज्य शासनाच्या इतर संशोधन संस्था इ. ठिकाणी राष्ट्रीय औषधी वनस्पती अभियान अंतर्गत रोपवाटिका स्थापन करण्यासाठी अर्थसहाय्य देय राहिल. सार्वजनिक क्षेत्रातील मोठ्या (४ हेक्टर) रोपवाटिका उभारणीसाठी १०० टक्के व कमाल रु. २०.०० लक्ष तर लहान (१ हेक्टर) रोपवाटिका उभारणीसाठी १०० टक्के व कमाल रु. ४.०० लक्ष अर्थसहाय्य देय राहिल.

ब) खाजगी क्षेत्र :

खाजगी क्षेत्रांतर्गत आदर्श रोपवाटिका स्थापन करणे योजनेचा लाभ घेण्यासाठी वैयक्तिक लाभार्थी, सहकारी संस्था, अशासकीय संस्था, कृषि विज्ञान केंद्र इत्यादींना या योजनेत सहभागी होता येईल. खाजगी क्षेत्रातील मोठ्या (४ हेक्टर) रोपवाटिका उभारणीसाठी ५० टक्के व कमाल रु. १०.०० लक्ष तर लहान (१ हेक्टर) रोपवाटिका उभारणीसाठी ५० टक्के व कमाल रु. २.०० लक्ष अर्थसहाय्य देय राहिल. खाजगी क्षेत्रासाठी सदरची योजना ही बँक कर्जाशी निगडित असून प्रकल्प खर्चाच्या **किमान २० टक्के कर्ज** घेणे आवश्यक राहिल. तथापि सहकारी संस्था, मंडळे, कंपनी, स्वयंसहाय्यता गट, ट्रस्ट इ. हे या योजनेचा लाभ घेऊ इच्छित असल्यास व ते आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असल्यास त्यांच्यासाठी बँक कर्जाची अट शिथिल राहिल.

२) औषधी वनस्पतींची लागवड करणे :

या योजनेनुसार औषधी वनस्पतींची लागवड ही समूह (Cluster) पद्धतीने करावयाची आहे. सदरचा कार्यक्रम राबविताना राष्ट्रीय औषधी वनस्पती मंडळाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार प्रकल्प अहवाल तयार करणे व कमीत कमी १० हेक्टर क्षेत्रावर समूह पद्धतीने लागवड करणे बंधनकारक आहे. वैयक्तिक शेतकरी सदर घटक योजनेचा लाभ घेऊ इच्छित असल्यास त्याचे लागवडीसाठीचे प्रस्तावित क्षेत्र कमीतकमी ४ हेक्टर असणे

आवश्यक आहे. औषधी वनस्पतीची लागवड या घटक योजनेसाठी **प्रजातीनिहाय प्रकल्प खर्चाच्या २० टक्के, ५० टक्के व ७५ टक्के एवढे वित्तीय सहाय्य** देय राहिल. सदरची योजना ही बँक कर्जाशी निगडीत असून प्रकल्प खर्चाच्या किमान २० टक्के कर्ज घेणे आवश्यक राहिल, तथापि सहकारी संस्था, मंडळे, कंपनी, स्वयंसहाय्यता गट, ट्रस्ट हे या योजनेचा लाभ घेऊ इच्छित असल्यास व ते आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असल्यास त्यांच्यासाठी बँक कर्जाची अट शिथिल राहिल.

३) काढणीतोर व्यवस्थापन

अ) वाळवणीगृह :

वाळवणी प्रक्रिया ही कमी तपमानात व आरोग्यदायी वातावरणात करणे जरूरीचे आहे. याशिवाय उत्पादित मालाचे मूल्यवर्धन करण्यासाठी मालाची स्वच्छता व प्रतवारी करणे ही देखील आवश्यक बाब आहे, त्यामुळे कच्च्या मालाची टिकावू क्षमता व बाजारमूल्य वाढण्यास मदत होईल. कच्च्या मालाची वाळवणी ही क्रिया सावलीत करणे आवश्यक असल्याने शेडनेट सुविधा उभारणे आवश्यक आहे. औषधी वनस्पतीच्या समूह क्षेत्रामध्येच वाळवणीगृहाची सुविधा उभारणे लाभार्थीस बंधनकारक आहे. या घटक योजनेचा लाभ स्वयंसहाय्यता गट/सहकारी संस्था/सार्वजनिक संस्था हे घेवू शकतील व त्यांच्यासाठी १०० टक्के कमाल रु. ५ लाख अर्थसहाय्य देय राहिल.

खाजगी क्षेत्रासाठी सदर घटक योजनेतर्गत ५० टक्के व कमाल रु. २.५० लाख अर्थसहाय्य देय राहिल.

ब) साठवण गृह :

साठवण गृहासाठी लागणारा कच्चा माल जवळच्या वाळवणी गृहातून उपलब्ध होईल. सदर साठवणगृह हे वाळवणी गृह व प्रक्रिया केंद्र यामध्ये दुवा साधण्याचे काम करेल. या घटक योजनेचा लाभ स्वयंसहाय्यता गट/सहकारी संस्था/सार्वजनिक संस्था हे घेऊ शकतील व त्यांच्यासाठी १०० टक्के कमाल रु. ५ लाख अर्थसहाय्य देय राहिल.

खाजगी क्षेत्रासाठी सदर घटक योजनेतर्गत ५० टक्के कमाल रु. २.५० लाख अर्थसहाय्य देय राहिल.

४) प्रक्रिया व मूल्यवर्धन :

- i) प्रक्रिया केंद्र :** औषधी वनस्पतीच्या निश्चित केलेल्या समूहांतर्गत औषधी वनस्पती प्रक्रिया केंद्र उभारण्यात यावे व ते ठराविक औषधी वनस्पतीच्या प्रक्रियेसाठी उभारणे बंधनकारक असेल. सदर प्रक्रिया केंद्र हे प्राधान्याने अस्तित्वात असलेल्या औद्योगिक वसाहतीत उभारण्यात यावे. सदर प्रक्रिया केंद्र उभारणीसाठी २५ टक्के व कमाल मर्यादा रु. ५० लक्ष रुपये अर्थसहाय्य देय राहिल. सदर अर्थसहाय्य हे कर्जाच्या परताव्याच्या स्वरूपात राहिल. या प्रक्रिया केंद्रातून औषधी वनस्पतीची मूल्यवर्धित उत्पादने करणे अपेक्षित आहे.
- ii) तपासणी प्रयोगशाळेची स्थापना :** औषधी वनस्पतीच्या कच्च्या मालाची व मूल्यवर्धित उत्पादनाची तपासणी व त्याचे प्रमाणीकरण करणे हे स्थानिक विक्री व निर्यातीसाठी आवश्यक आहे. तपासणी प्रयोगशाळा उभारणीसाठी प्रकल्प खर्चाच्या ३० टक्के व कमाल रु. ३० लक्ष अर्थसहाय्य देय राहिल.
- iii) पणन प्रोत्साहन :** औषधी वनस्पतीचे विपणन सुलभ होण्यासाठी विविध माध्यमांचा वापर, प्रदर्शनामध्ये सहभाग, व्यापारमेळावा, प्रदर्शन साहित्य भाड्याने घेण्यासाठी प्रकल्प आधारीत जास्तीत जास्त प्रत्येक समूहासाठी रु. १० लक्ष प्रकल्प किंमतीच्या ५० टक्के अर्थसहाय्य देय राहिल.
- iv) बाजारपेठ अभ्यास :** कृषि आराखड्यामध्ये बाजारभावाची माहिती एकत्रित व संकलित करणे आणि उत्पादकापर्यंत बाजारभाव माहितीचा प्रसार करणे या बाबींचा यामध्ये समावेश राहिल. यासाठी प्रकल्प आधारीत अर्थसहाय्य देय राहिल.
- v) करारपद्धतीच्या शेतीस चालना :** या घटक योजनेमध्ये खरेदीदार-विक्रेता यांच्या एकत्रित बैठका, नाविन्यपूर्ण विपणन व्यवस्था समूह स्तरावर औषधी वनस्पतीचे विपणन करण्यासाठी फिरत्या निधीची निर्मिती करून स्वयंसहाय्यता गट, सहकारी संस्था, उत्पादक कंपन्या यांना फिरते अर्थसहाय्य देता येवू शकेल. यासाठीचे अर्थसहाय्य प्रकल्प आधारीत राहिल.
- vi) पणन सुविधा :** जिल्हा/राज्यस्तरावरील कृषि बाजार मंडीमध्ये सोयी सुविधांची निर्मिती व त्या अद्ययावत करण्यासाठी अर्थसहाय्य देता येईल. हे अर्थसहाय्य ग्रामसमिती/स्वयंसहाय्यता गट/सहकारी संस्था यांच्यासाठी रु. १० लक्ष आणि राज्य/जिल्हास्तरावरील मंडीसाठी कमाल रु. २ कोटी अर्थसहाय्य देय राहिल.

- vii) तपासणी फी / प्रतिपूर्ती :** औषधी वनस्पतीच्या कच्च्या मालास चांगला बाजारभाव मिळणेसाठी मालाची गुणवत्ता तपासणी करणे गरजेचे आहे. आयुष/एनएबीएल प्राधिकृत प्रयोगशाळेमध्ये सदर गुणवत्ता तपासणी केली असता तपासणी फी रकमेमध्ये ५० टक्के जास्तीत जास्त रुपये ५,०००/- प्रतिपूर्ती स्वरूपात शेतकऱ्यांना अर्थसहाय्य देय राहिल.
- viii) सेंद्रीय/आदर्श पिक पद्धती प्रमाणीकरण :** औषधी वनस्पतीच्या गुणवत्ता ठरविण्याच्या दृष्टीने या दोन महत्त्वाच्या बाबी आहेत. जेणेकरून शेतकऱ्यांना जादा भाव मिळू शकतो आणि ग्राहकांना चांगल्या गुणवत्तेचा माल मिळू शकेल. अशा प्रमाणीकरणाकरिता समूह धर्तीवर रु. ५ लाख खर्चाच्या मर्यादित ५० हेक्टर क्षेत्रासाठी अर्थसहाय्य देय राहिल.
- ix) पिकविमा :** औषधी वनस्पतीची लागवड ही एक नवीन बाब असून त्याचसाठी पिकविमा संरक्षण मिळणे गरजेचे आहे. यासाठी विमा हप्त्याच्या ५० टक्के रक्कम अर्थसहाय्य म्हणून देय राहिल.

योजनेच्या अधिक माहितीसाठी राष्ट्रीय औषधी वनस्पती www.nmpb.nic.in मंडळाचे या संकेतस्थळावर संपर्क साधावा.

अधिक माहितीसाठी संपर्क

व्यवस्थापकीय संचालक

महाराष्ट्र राज्य फलोत्पादन आणि औषधी वनस्पती मंडळ

साखर संकुल, शिवाजीनगर, पुणे ४१० ००५.

दूरध्वनी : ०२०-२५५३४८६०, २५५१३२२८ फॅक्स : ०२०-२५५११३०२

इमेल : mshmpbmed@gmail.com

वेबसाईट : www.mahanhm.gov.on

टिप : राष्ट्रीय औषधी वनस्पती अभियान कार्यक्रमात सहभागी होऊन अर्थसहाय्य घेऊ इच्छिणाऱ्या सर्व लाभार्थींनी (शासकीय संस्था वगळून) महाराष्ट्र राज्य फलोत्पादन आणि औषधी वनस्पती मंडळ कार्यालयाकडे विहित नमुन्यात अर्ज करून नोंदणी करणे आवश्यक राहिल.

P P P

अद्ययावत ऊतीसंवर्धन प्रयोगशाळेत तयार केलेली

१ केळी ग्रँड नाईन/सफेद वेलची १ शोभीवंत रोपे - सिंगोनयम, स्पथिफाईल इ.

१ वैशिष्ट्ये १

- १) सर्वोत्कृष्ट मातृवृक्षापासून रोपांची निर्मिती
- २) अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाने विकसित केलेली ऊतीसंवर्धित रोपे.
- ३) पॉलिटनेल व सूक्ष्मसिंचन आणि योग्य माध्यम वापरून प्राथमिक अवस्थेतील रोपांचे केलेले बळकटीकरण.
- ४) मोठ्या आकाराच्या पिशवीमध्ये सेंद्रीय खते व माती असल्याने रोपांची जोमदार वाढ.
- ५) उत्कृष्ट दर्जा आणि वाजवी किंमत

आगाऊ नोंदणी सुरु

अधिक माहितीसाठी संपर्क

हॉर्टिकल्चर ट्रेनिंग सेंटर

सर्व्हे नं. ३९८-४००, सी. आर. पी. एफ. कॅम्पस जवळ, जुना पुणे मुंबई महामार्ग,

तळेगाव दाभाडे ता. मावळ, जि. पुणे,

पिन - ४१०५०६ फोन : +९१ - (०) २११४-२२३९८० फॅक्स नं. : ०२११४-२२६०८७